

Czépok. TAKÁTS RÁFAEL „Tóldalék“ cz. szótárkájában (l. MNy. IV, 217) találjuk ezt a szót: „*Tzépok*, hasító páltza a' takátsoknál“. Sem szótárban, sem népnyelvi gyűjtésben azóta sem talákoztunk e szóval. A napokban beszélgetés közben egy lóczy (Nógrádm m.) úri asszonytól hallok ezt: „Hisz az olyan akar a *czépok*“. Ezzel azt akarta jelezni, hogy az illető hosszú, vékony, sovány ember. Megkérdeztem, mi hát az a *czépok*, s feleletül ezt kaptam: A *czépok* a szátvának (szövőszék) egy része, s jelenti azt v. azokat a fából való vékony léczeket, a melyek a szövésnél a mejjékfonalat rendben tartják. Ha FRECSKAY Mesterségek szótára cz. jeles művében megnézzük az idevágó megfelelő rajzot (l. i. mű 395 és ugyanez a rajz közölve MNy. VII, 3 is), a *czépok* e rajzon a DD.-vel jelzett, fából való lécz, illetőleg léczek, melynek másutt: *csép*, *csépke*, *csépvesző*, *keresztcsép* stb., németül pedig: *kreuzrute*, *rute*, *teilstab* a neve. A *czépok* adat is tehát TAKÁTS szótárkájában palócz adat lesz; több ily palócz szót mutatott ki művéből BARTHA József (l. Magy. Könyvszemle, új foly. V, 189), bár maga TAKÁTS palócz területen nem sokat működött (l. HEINLEIN I. cikkét MNy. IV, 217). MELEGDI JÁNOS.

Hadastyán. Tudvalevőleg SAMARJAY KÁROLY alkotása; legelőszőr gyűjtőczimül használta egy rokkant katonáról szóló kis költeménysorozatában. A szóra megjegyezte az *Athenaeum* szerkesztője (1843. II. 123): „*Hadastyán*: invalidus. *Rokkantak*-nak, valamint eddig, úgy ezután is talán csak lovakat, ne embereket nevezünk“ (vö. NyÚSz. 117). Sz. F.

Csámpás. E szóra eddigelé a legrégebb adatunk (SzD.-nál *tsámpás*: benna, erőtlen-lábú p. o. ember, ló) a XVIII. sz. végéről való, noha a *csámpáskodik* igét GELEJI KATONA már 1645-ben (Magy. Gramm. C.) följegyezte mint „tsúfólo értelmetlen szót“. Abból persze, hogy a *csámpáskodik* a XVII. sz. közepén megvolt, nem következik, hogy ugyanakkor a *csámpás* melléknévnek is már meg kellett lennie. Hiszen tudjuk, hogy számtalan ilyen *-kodik* képzőjű igénk van, a mely a magánhanzón végződő névszóból közvetlenül származott, pl. a *gorombáskodik*, *kiváncsiskodik*, *tanúskodik* stb., a nélkül, hogy *gorombás*, *kiváncsis*, *tanús* stb. névszók meglétére szükség lett volna. A *csámpás* azóban, ha eddig nem volt is rá adatunk, csakugyan megvolt már a XVII. sz. közepén. A napokban bukkantam MEGGYESI-nek 1658-ban Sárospatakon tartott „Győzködő hit“ cz. prédikáció-jához írt Előljáró beszéd 4. lapján (l. R. M. Könyvt. 960. és 965. sz. alatt) a következő mondatra: „az én időmnek ez erőtlen f roshatt részén, mint valami *csámbás állaton* való tereh vitelemet nem utálja meg, hanem bé-veszi f meg-fzenteli a közjóra“. Nyilvánvaló, hogy itt a *csámbás* ugyanazt jelenti, mint a mai *csámpás*. De van egy másik, ma is élő alakváltozat a népnyelvben, a mely

nagyon valószínűleg szintén idetartozik, t. i. *csánkos* = *csámpás* (MTsz.). Az *-mp* és *-nk* különbözősége nem okoz nehézséget. A népnyelvről tudjuk, hogy az *-mb*, *-mp* gyakran váltakozik benne, különösen a szó belsejében *-ng*, *-nk*-val, a nélkül, hogy a jelentésen változtatást tenne. Pl. *bingó* = *bimbó* (egész Erdélyben), *csimpaszkodik* = *csingaszzkodik*, *hemperget* = *hengerget*, *himbál* = *hingál*, *limba* = *linga*, *tompa* (tömpe) = *tonka*, *csempe* = *csonka* stb. Nagyobb nehézséggel jár az *-os* és *-ás* egyeztetése: miért nem *csánkás*, ha *csámpás* és ha *csánkos*, miért nem *csámpos*. Ma is élő szó a *csánk*: „a négylábú állatok, különösen lovak és szarvasmarhák hátulsó s kifelé görbedő lábszára“. Ebből lett-e a *csámp és személyraggal (vö. *zúz* és *zúza*, *tompor* és *tompora*) *csámpa* (MTsz.), vagy megfordítva a *csámp-ből a *csánk*? Ma még nem dönthetjük el. Az utóbbi föltevés mellett szól talán a *czémp* = *czomb* (MNy. XI: 71) és *tomp* (ila, coxa PP.¹) hasonlív égződése is.

SZILY KÁLMÁN.

Magyar glóbus. Tóth Béla szerint (Szálló igék lexikona 376) az augsburgi Allgemeine Zeitung csúfoltkodott az *ungarischer Globus*-szal, mikor NAGY KÁROLY 1840-ben kiadta az *Első magyar földtekét*, hogy kiszorítsa vele a német gyártmányokat. Érdekes, hogy ugyancsak NAGY KÁROLY névtelenül megjelent politikai röpiratának, a *Daguerrotyp* (1841) borítólapjára földgömböt rajzoltatott, melyen kardosan, attilásan, nagy forgós kucsában egy nagybajszú magyar ember ül s irgalmatlan hosszú pipából fumigálja a világot; a földgömb nyugati, azaz amerikai felével látszik. Lehet, hogy a szerző már az Allgemeine csúfrolására céloz e rajzzal. Bizonyos, hogy a szó szárnyra kelt s párja lett az *Extra Hungariam non est vita* szálló igének, melyben a [hajdan] maga zsirjába fulladó, megálázott magyarságnak korlátolt eszejárását látták; így írja WANDER is (Sprichwörterlexikon IV. 1429) az *Extra Hungariam* magyarázataul: „Standpunkt einer beschränkten Anschauung, wie sie jener Ungar zeigte, der in der Buchhandlung einen Globus von Ungarn verlangte“. De azt hiszem, kevesen tudják, hogy csakugyan van egy *Globus von Ungarn*, azaz valóságos magyar glóbus, melyen más ország nincs is Magyarországon kívül; ráadásul még ez a glóbus az ország fővárosában, mint nyilvános emlék áll. Ez pedig a Hímfy-emlék, melyet a magyar hölgyek állítottak 1848-ban Kisfaludy Sándor tiszteletére. Régebben a Nemzeti Múzeum könyvtára előtt állott a folyosón, ma a Múzeum kertjének Múzeum-utczai oldalán látható. Talapzaton ércgömb, ezen semmi egyéb, mint Magyarország térképe vízrajzban; a gömbön kiterjesztett szárnyú turul, mely lantot tart; a kőtalapzaton Kisfaludy Sándor domborművű képe az örökkévalóságot jelző kigyótól övezve; alatta a felirat: „Hímfy Lant. Készítették Kisfaludy Sándor Emlékeül Magyar' és Erdélyhon'